

Вячаслаў Мартысюк

Брэст

Недрукаваны беларускі віншавальны верш з першай паловы XIX стагоддзя ў зборах Яна Чачота¹

Ян Чачот збіраў (сам і з дапамогаю карэспандэнтаў) не толькі творы народнага маўлення. Ён добра знаў сучаснае яму, а таксама даўнейшае краснае пісьменства, пераймаючы яго ўзоры, наследуючы ім ува ўласных польска-/беларускамоўных мастацкіх тэкстах.

Захаваная рукапісная спадчына Я. Чачота, расцярушаная па ўсім свеце, у належны спосаб не вывучаная, не апублікаваная ў нас, на жаль, данесла мала слядоў зацікаўлення паэта-філамата беларускай “народнай літаратурай невядомага (а мо’ тады – напару – і вядомага: хто цяпер згадае?) аўторства” (Максім Гарэцкі). Але сёе-тое ўсё ж дайшло да сённяшняга часу. “Штучныя творы” ёсць, прыкладам, у гэтак званым *Raptularzu (Zbióru Różnych Pism Wierszem u Prozą w Tym Manuskrypcie Znayduiących się. Roku 1808 20 Maia)*, што некалі належаў паэту, у ацалелай частцы тамка *Piosnki wiesniacze znad Dzwiny, z okolic Lepla i s samego Lepla położonego nad jeziorem obszerném i wychodzącą z niego rzeką Ułą (czasem Uljanką zwaną) i wpadającą do Dzwiny pod miasteczkiem Ułą. Część 2-ga. Miedzy 1836–1839 zebrane*. На апошнім дакуменце нам хацелася б запыніцца.

Гэтая ацалелая другая частка (на два сшыткі) *Piosnek wiesniaczych znad Dzwiny, z okolic Lepla...* перад вайною была ў зборах Віленскага беларускага музею імя Івана Луцкевіча. Лёс першае часткі не высветлены. Мажліва, яе знішчылі (на знішчэнне былі засуджаны і ўспомненія вышэй сшыткі, толькі цудам унікнуўшы загубы разам з іншаю “макулатурай”), мажліва – нехта прысабечыў дакумент у даваенны або ў паваенны перыяд; мог ён страціцца яшчэ раней.

Рукапіс, выяўлены ў 1960-х гадах у фондах Інстытуту літоўскай літаратуры і фальклору ў Вільні² (трапіўшы туды з Коўні), каштоўны тым, што ўтрымвае шмат матэрыялаў, якія не ўвайшлі ў друкаваныя зборнікі Я. Чачота: песні, казкі, загадкі і інш. Збольшага гэта

¹ Tekst artykułu jest drukowany w redakcji autorskiej [red.].

² А. Я к ш э в і ч у с, *Рукапісы Яна Чачота*, ЛіМ, 1963, 21 мая; Л. М а л а ш, *Ян Чечет и его рукописные сборники* [у:] *Материалы научной конференции: К сорокалетию библиотеки* [АН БССР], Минск 1965, с. 102–121.

апублікавана¹. З выняткам хіба што некаторых вельмі цікавых слоўнічкаў (*Wyrazy krewickie ze Śluckiego powiatu*), моўных зацемак і двух твораў нефальклорнага паходжання. Першы з іх, французскамоўны *Le retour à chapelle*, памылкова прыпісваны самому Я. Чачоту (у запраўднасці ж паэт – або нехта яшчэ – толькі спісаў яго; спісаў ужо як песню, у змененым выглядзе), належыць Сабіне Казімеры Амбаль Тасцю (1798–1885). Другі, беларускамоўны твор *Barys*, становіць сабою, паводле характарыстыкі Леанілы Малаш, віншавальны верш, адмысловую “інтэрмедью”, напісаную ксяндзом, некалі уніятам, а спяваную абшарніку Шаўману ў фальварку пад Улай у Лепельскім павеце. Даследніца адцеміла чыста народны характар мастацкіх сродкаў, выкарыстаных у творы, прыпомніла, што падобныя вершы былі вельмі пашыраныя ў Беларусі: пра гэта падрабязна пісала ў сваіх мемуарах Ева Фялінская.

Barys, зразак беларускай літаратуры першай паловы XIX стагоддзя – адно цела і кроў з даўнейшымі беларускімі вітаньнямі-віншаваньнямі другой паловы XVII–XVIII стагоддзя, з сучаснымі яму/узнiклымi крыху пазней вершамі кашталту *Bondar Sawasciej, Powinszawannie Popa, Powinszawannie Pana*. Чытаючы яго, разумееш, скуль бяруць свае вытокі такія Чачотавы творы, як, прыкладам, *Jeżowe* – “дыялог” (Л. Малаш), “драматычная паэма” (Уладзімір Казбярук), напісаная на чэсць Юзафа Яжоўскага, прэзідэнта Таварыства філаматаў.

Ніжэй паданы тэкст мы публікуем з захаваннем усіх арфаграфічных і пунктуацыйных асаблівасцяў рукапіснага арыгіналу: *Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. Lietuvių tautosakos rankraštynas (LTR). LTR 3556-544-2, к. 60–61v*. Выказваем шчырую падзяку загадніцы аддзелу фалькларыстыкі і культуры славянскіх народаў Дзяржаўнай навуковай установы “Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі”, доктарцы філалагічных навук, дацэнтцы Тацяне Васілеўне Валодзінай, працаўнікам беларускага ПЭН-цэнтру і Інстытуту літоўскай літаратуры і фальклору за дапамогу і спрыянне ў працы.

¹ *Фальклор у запісах Яна Чачота і братоў Тышкевічаў*, уклад., сістэм. тэкстаў і камент. В. І. Скідан і А. М. Хрушчовай, уступ. арт. Т. В. Валодзінай, Мінск 1997, 342 с.

Napisane pr. Xiędza niegdyś Unię: śpiewane
Szaumanowi dziedzicowi folwarku pod Ułą
w Lepelskiem.

Barys

- [“]Jaśnie Wialmożny nasz Panie! –
My czy u wieczara czy zrania,
Czy u chacie, czy u|letku czy zimoj –
Czy u wosiani czy wiasnoj, –
5 Czy u|chacie, czy u|kleci;
Szczera spryjaim Waszeci –
A|kap taho dakazać,
I|kap toja świet|moh znać;
Szto Ty|pomnisz|na|nasz stan,
10 Jak dobry, przystupny, Pan.. –
Pryszli Ciabie pawitać
Douhich let miłych|żałać
I|piesieńku zapiejać. –
Pazwolżasz nam prastaczkóm,
15 Twaim Panie mužyczkóm:
Ad|usiěj Kmieci – Tabie Waszeci;
Piesieńku|zapieci.. –
I ad usiěj braci – pawinszowaci. –

20 Wołaść nasza Panie!.. nas k|Tabie|prysłała,
I pawinszowaci, szczéra przykazała: –
Bo Ty|nasz Pan dobry, a|my|Twaje Kmieci;
Ty|nam, tak jak|bačka, my jak|Twaje dzieci,
Pryjmiż|nasz|Pakłon (*dwa|razy*)
25 Nutcoż bratcy stańmy u radzie!. –
Da zapiějmy choć nieuskładzie,
Naszamu Panu! – (*dwa|razy*),,
Ł u k j a n: Jon pryhonam niaciamiażyć...
S y m o n: Heta praudu|Łukjan każyć. –
B a r y s: A i heta niepaureczy
30 Szto Jon tak jak|bačka rodny,
Hlanić u|piecz, i pad pieczy,
Kap muzyk|niabyu hałodny;
U s i e: Mieu chleba i soli i Kaszy dawoli! –
J a n k a: ...Stanić hlanić; dość nam taho,
35 I h n a t: Kiuńieć pałcam, znaim Jaho,
C h w i a d o s: Idziom da|raboty – } (*dwa|razy*)
Z iścinnoj achwoty, }
J a n k a: Pahlad Jaho ziaziulczyny,

- 40 Miłe|woczki maić,
Słoucaż|jaho cukrowany, usiak|Jaho kacha[ić]
I wiasniak, i dwarak i żydy i chłopy,
Tak|jak|I|Czop u snopy.. –
Usie bjuć czałom... (*dwa|razy*)
- 45 A d a m: Pomniż Ty|Symon Żyhała,
Jak u nas chleba niestała? –
Jak tahdy|nasz|Pan charoszy,
Niežaleu hatowych|hroszy;
Z|miaszkou swaich|wytrasau, a|dla|nas chleba|kuplau
- 50 S y m o n: Praudu nasz|Adam skazau
I chtoż ~~toha~~, taho niespaznau?:-
Szto nieubrauby i ukałoszy,
Skolka Jon razsypau hroszy:-
- U s i e: Niechajżeż nasz|Pan, żywieć ludziam|znan,
Niet u nas takoha|daru, szto b dać Panu na achwiaru
55 Adnakaważ rybaczki, Twaje|Panie mužyczki;
Choć durny|niaszybki – Nawudziuszzy rybki,
Choczuc|Tabie|dać, pazwolże pryniać! –
A my choć pa|try jajeczki, i choć pa|dźwie|pierapieczki,
Szczeryńka|Panu składaim i szczaśliwych let żałam,
60 Bo Panu spryjaim. – (*dwa|razy*)
- B a r y s: A|ja Barys Laśnik, nia|jość Pański zdrajca,
Zmieciu, streliu, zabi, prynios Panu|zajca;
I|choć mała daru, prymij na|achwiaru,
Bo bolij nie|maju (*dwa|razy*). –
- 65 Ł u k j a n: A|ja Pański tkacz, Łukjan,
Prynios pałatna, na|stan;
I niekalka par Sarwet;
Wytkanych|u pieraplet;
Używaj zdarou – (*dwa|razy*)
- 70 J ó z e f a t: A ja prastak Jazapat,
Naławiuszy|Karapat;
Chawau|dahetul u|kleci;
A Ciapier prynios Waszeci;
Na|hadawy praźnik – (*dwa|razy*)
- 75 U s i e: Serdcaż|nasza bolij choczyć,
Janoż usio, tut sakoczyć;
Da|sztoż mužyczkom rabić?..
Nieczym Pana abdaryć!.. (*dwa|razy*) –
Żywiż Panie!.. nie|chwaréj!..
80 Dla|nas i dobrych|ludziéj!..
Budź pa|świetu hromki – jak|u|Krożach dzwon,!..
Krepki i kremiany, tak|jak toj aro! –
A ciapieraż maje bratcy, woźniasiomko ruki! –

85 I|zawiadziom usie umiescie, da Hospada huki;
Sztoby nasz|Pan usiahdy|Żyu nieznajuczy biady,! –
Kap|radziu harod i żyta, Hetak żałaic Mikita,
Kap radziu jaczmień awios – Hetak|żałaic Chwiadost.
Kap Karou, chawau Boh sam, } (dwa|razy)
Hetak|żałaic Adam! –
90 Pryjmiż Panie, ad|nas hetuju kurnu! –
Pa|prostaści pa|szczeraści, choć trocha durnu.
Bo Ty nasz|Pan|dobry, a|my|Twaje Kmieci,
Żywiz|zdarou z|Paniaj|na|paciechu|Dziecij.